

**XIV. ve XV. ASIR BULGAR KAYNAKLARINDA ERKEN OSMANLI
HÜKÜMDARLARININ ÇAR UNVANININ TARİH VE KÜLTÜR
DEĞERLENDİRMESİ**

*HISTORICAL AND CULTURAL EVALUATION OF THE CZAR TITLES OF THE
EARLY OTTOMAN EMPERORS IN THE BULGARIAN RECOURCES OF THE
14TH AND 15TH CENTURIES*

Hristo SALDZHIEV*, **Ayşe Tuğçe KONAÇ****

Geliş Tarihi: 28.11.2019
(Received)

Kabul Tarihi: 05.11.2020
(Accepted)

ÖZ: Bu çalışmada, Bulgar tarihinin Osmanlı dönemine ilişkin çeşitli incelemelerde sürekli olarak yalnızca kaydedilmiş ancak şu zamana kadar yorumlanmamış Bulgar müstensihlerinin ve yazarlarının XIV. asrın sonundan başlayarak 1878 yılına kadar Osmanlı padişahlarına verdikleri “çar” unvanının çeşitli varyantları incelenmektedir. İncelemede, söz konusu olgunun kaydedildiği ilk kaynaklar hangi döneme ve hangi bölgeye ait olduğu, bu olgunun ortaya çıkmasına sebep olan faktörlerin ne olduğu, “çar” unvanının erken Osmanlı’nın kimlik mitleriyle alakası olup olmadığı irdelenmiştir. Makalede, o dönemde yaşayan farklı Bulgar yazarlarının metinleri incelendiğinde dil ve tarihsel analizler üzerinden “çar” unvanının kullanılmasında XIV. ve XV. yüzyıllarda Bulgar Orta Çağ toplumu arasında Balkanların Osmanlı tarafından fethine dair görüş ve tutum farklılıklarının olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan tarihi, Ortaçağ, Tırnova Patrikliği, Balkanlar, Osmanlı, Çar unvanı

ABSTRACT: In this study, we examine the various variants of the royal title of “Tsar,” which have given to the Ottoman sultans from the end of the 14th century until 1878, by Bulgarian authors and scribals (amanuenses), who have been consistently had some records, yet never interpreted. The study scrutinizes respectively the questions of where and which period were the first sources of examined case belonged, and what are the matter of facts that led to the emergence of this expression, and also, whether or not, had the title of “Tsar” had a relation with the identity myths of the early Ottoman community. The study has conclusions after the investigation on quotes of the title of “Tsar” amongst different Bulgarian authors and scribals that there were differences as opinions and attitudes regarding the issue of Balkan conquest of the Ottoman State between different Bulgarian Medieval societies by linguistic and historical analyses.

Key Words: The History of Bulgaria, Medieval Era, Tarnovo Patriarchy, Balkans, Ottoman, Royal title of Tsar

* Doç. Dr., Trakia University Stara Zagora, hristosaldzhiev@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-4116-6600.

** tugcekonac@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4057-6245.

1.ÇAR UNVANININ KÖKENİ VE ORTA ÇAĞDAKİ İDEOLOJİK ÖNEMİ

Orta Çağ'da kullanılan "tsar" (çar) unvanı Eski Bulgarcada¹ kullanılan "tsêsar" unvanının kısaltılmış varyantıdır. Latince'deki "Caesar" kelimesi ile etimolojik ilişkisi şüphesizdir. Bulgaristan'daki geç Latin yazıtlarında "Caesar" kelimesi imparator anlamında kullanılmaktadır². Bu durum ise Eski ve Orta Çağ'da kullanılan Bulgarcadaki "Tsesar" kelimesi ile örtüşmektedir. Simeon (893-927) 913 yılında Bizansa karşı yapmış olduğu başarılı seferinden sonra "çar" unvanını alan ilk Bulgar hükümdarı olmuştur. X. ve XI. asrın başından itibaren unvanın "Barışçıl Çar", "Dini bütün Çar", "Otokratik Çar", "Bulgarların Çarı" gibi çeşitli varyantları olduğu bilinmektedir³. İkinci Bulgar devleti zamanındaki (1185 – 1396) yazılı kaynaklarda unvan gene "Bulgarların Çarı", "Bulgarların ve Ulahların Çarı"⁴, "Bulgarların ve Yunanların Çarı", "Bulgarların, Yunanların ve diğer ülkelerin Çarı", "Mesihe inanan tüm Bulgar ve Yunanlıların Çarı ve Otokratı", "Büyük Çar" gibi birkaç farklı varyantta geçmektedir. Bizans kaynaklarındaki "çar" unvanının Yunanca karşılığı olan "vasileus" Latince kaynaklarında genellikle imparator olarak verilmektedir⁵.

Orta Çağ Bulgarcasında bu unvan bir çarlık ideolojisinin temelini oluşturmaktadır ve bunda da Bulgar hükümdarlarının uyrukları⁶ belirli bir rol oynamaktadır. Örneğin; XIII. asırda ortaya çıkmış bir halk eserinde "*Gökyüzünde Kutsal Teslis olduğu gibi dünyada da üç en önemli çarlık var. Birincisi Yunanların, ikincisi Almanların⁷, üçüncüsü Bulgarların. Baba Tanrı Yunanların çarlığıyla, Oğul*

¹ Eski Bulgar edebiyatının ortaya çıkışı, Kiril ve Metodiy kardeşlerin Glagolitik alfabeyle oluşturulmaları ile başlamış ve kilisenin gelişim sürecindeki belirleyiciliği ile Eski Bulgar edebiyatının en yaygın türü "aziz yaşamöyküsü" (jitie) olmuştur. Aziz yaşamöyküleri; "*dinsel görüşleri uğruna yaşamını yitirmiş ve kilisenin aziz ilan ettiği insanların, yaşam ve hizmetlerini mucize öğeleriyle bezeyerek, şema, kurgu kuralları bakımından zamanla değişikliğe uğrayabilen içerikte metinler*" olarak değerlendirilmektedir (Hüseyn Mevsim, *Stefan Lazareviç: Yıldırım Bayezid'in Emrinde Bir Sırp Despotu/ Konstantin Kostenecki*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s.8).

² Dimitar Boyaciev, *Opera Minora Selecta* "Ezikat na Kasnite Latinski Nadpisi v Balgariya", (Çast Parva/Vtora), Universitetsko İzdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", Sofya, 2008, s.168, 169, 174, 176, 184, 190, 196, 197.

³ İvan Yordanov, *Peçatite na Preslavskite Vladeteli 893-971*, Sv. Georgi Pobedonosets, Sofya, 1993, s.9, 14, 15, 16.

⁴ Mihail Voynov, İvan Duyçev, Straşimir Lişev, Borislav Primov, *Fontes Latini Historiae Bulgaricae*, Tom III, BAN, Sofya, 1965, s. 309, 334, 338, 339.

⁵ Yordan Andreev, *Vsekidnevieto na Balgarite prez XII- XIV Vek*, Universitetsko İzdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", Sofya, 1992, s. 30-33.

⁶ Sadece Bulgarlardan mevcut olmayan aynı zamanda aralarında, konuştukları dil Halk Latinesinden gelen eski Balkan nüfusunun varisleri olan Ulahlar, Yunanlar, Peçenekler ve Kuman soylu Türkler, Alanlar (bugünkü Osetlerin ecdatları) ve Ruslar bulunmaktadır.

⁷ Yazar Kutsal Roma İmparatorluğunu göz önünde tutmaktadır.

Tanrı Almanların çarlığıyla, Kutsal Ruh Bulgarların çarlığıyla” diye yazılmıştır⁸.

2. BULGARCA BELGELERDE “AMİR” VE “SULTAN” UNVANLARI

Orta Çağ Bulgar kaynaklarında adı geçen ilk Osmanlı hükümdarı I. Murad’tır. Onun adı Çar Boril’in Sinodiğinde⁹ “büyük amir” unvanıyla 1388 ile 1393 yılları arasında geçmektedir¹⁰. Aynı unvanı Konstantin Kosteneçki 1431 yılında I. Bayezid’a¹¹, 1479 yılında Vladislav Gramatik ise Rila hikâyesinde II. Murad ve II. Mehmed’e atfetmiştir ancak Vladislav Gramatik “otokratik ve büyük amir” şeklinde ek olarak unvanlar da eklemiştir¹². Her ihtimalde de “amir” unvanı I. Murad zamanında erken Osmanlı devletinden Bulgarlara geçmiş olmaktadır ancak “büyük” ve bilhassa “otokratik” kelimeleri, Bulgar çarlarının tam unvanından alınmış olmalıdır. Amir unvanına Bizans ve Sırp kaynaklarında da rastlanılmaktadır¹³. Ancak Sırp kaynaklarında “büyük” ve “otokratik” unvanları bulunmamaktadır¹⁴.

Bulgar yazarı Konstantin Kosteneçki 1431 yılında kaleme aldığı Lazareviç’in biyografisinde seyrek de olsa “sultan” unvanını kullanmaktadır. Buna rağmen en çok tercih ettiği “çar” unvanıdır¹⁵. Dikkat çekici durumlardan birisi ise Orta Çağ Bulgar yazarlarının “han” unvanını benimsemedikleridir. Kısmen Türkçe bildiği varsayılan Konstantin iki kere II. Murad’a bu unvanı atfetmektedir ancak isminden önce koyduğundan “han” kelimesini sultanın kişisel isminin bir unsuru gibi yanlış algılamış olduğu metninden anlaşılmaktadır¹⁶. Bu durumda Bulgarların isimden önce gelen “han” unvanının gerçek anlamını anlamadığı düşünülmektedir.

⁸ Donka Petkanova, *Starobalgarska Literatura IX–XVIII Vek*, Universitetsko İzdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 1997, s. 354.

⁹ Sinodik; 843 yılında Doğu Ortodoks Kilisesi tarafından kabul edilip yedi ekümenik konseyin kararlarını, aforoz altındaki kişilerin isimlerini ve "uzun yıllar yaşamayı" hak eden önemli kişilerin bir listesini, yani ebediyen hatırlanacakları içermektedir. On ikinci yüzyıldan sonra bu terim “anma kitabı” anlamına gelmiştir.

¹⁰ Mihail G. Poprujenko, *Sinodik Tsarya Borila*, BAN, Sofya, 1928, s. 89.

¹¹ Kuyo Kuev, Georgi Petkov, *Sabrani Saçineniya na Konstantin Kosteneçki*, BAN, Sofya, 1986, s. 430.

¹² Georgi Dançev, *Vladislav Gramatik - Knijovnik i Pisatel*, BAN, Sofya, 1969, s.112.

¹³ Şahin Kılıç, “Ottoman Perception in The Byzantine Short Chronicles”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 53, Ankara, 2013, s.124.

¹⁴ Lyubomir Stayanoviç, *Stari Srpski Rodoslovi i Letopisi, Zbornik za İstoriyu, Yezik i Knijevnost Srpskog Naroda*, SKA, Karlofça, 1927, s.100.

¹⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Hüseyin Mevsim, *Stefan Lazareviç: Yıldırım Bayezid’in Emrinde Bir Sırp Despotu/ Konstantin Kosteneçki*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008; Hüseyin Mevsim, “Eski Bulgar Yazarı Konstantin Kosteneçki ve İlk Slav Grameri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2008, s.1-16.

¹⁶ Konstantin Kosteneçki, *Saçineniya*, İzdanieto e Potgotveno ot Anna Mariya Totomanova, ET Slavika, Sofya, 1993, s. 184.

Buradan XIV. yüzyılın sonunda Bulgarların çoğunun Osmanlılara özgü olan unvanları az anlamış olduğu ve yeni siyasal realiteyi belirtmek için iyi bildikleri kendi unvanlarına başvurdukları sonucu çıkarılabilmektedir. Fakat görüldüğü gibi “çar” unvanının yoğun kullanılması için sebepler sadece dille ilgili değildir.

3. HOLUVNİK YAZITI

Tuna nehrinin Romanya kıyısında, bugünkü Nikopol (Niğbolu) kasabası karşısında bulunan Holuvnik Kalesin’de İkinci dünya savaşı sırasında ve arifesinde (1936-1944) Romen arkeologlar tarafından yapılan arkeolojik kazılar sonucunda orta Bulgarca’da¹⁷ yazılmış ve birçok kere çeşitli Romen ve Bulgar araştırmacılar tarafından yayımlanıp yorumlanmış bir taş yazıt bulunmuştur. Türkçe çevirisi verilen yazıtın¹⁸ okunur kısmı şu şekilde çevrilmektedir; “(haç) Holuvnik adlı bu kale İldirim Baazit (Yıldırım Bayezid) çarı ve subaşa (subaşı) D... zamanında restore edildi”. Son bozuk kısmında 1397-1399 yılları arasında gerçekleştirilmiş olduğu tahmin edilen tamir faaliyetinin yılı bildirilmektedir.

Holuvnik yazıtındaki Osmanlı sultanının “çar” unvanıyla yazılıp aynı zamanda Osmanlıdaki askeri unvan olan (subaşı) hitap şekli verilen ilk Bulgar yazılı kaynak olduğu araştırmacıların dikkati dışında kalan özelliklerden birisidir. Bulgar yazarlarının Osmanlı unvanlarını anlamadığı genel görüşüne başvurarak yazıtı hazırlayan anonim yazıcının Orta Bulgarcada tam karşılığı olan subaşı unvanını öğrenmiş fakat I. Bayezid’in Türkçe unvanını öğrenmemiş olduğu mantığa aykırı düşen bir sonuca varılmaktadır. Zaten yazıt resmi yazıtlar grubuna mensup olup onun metni yazıcının değil, kalenin onarılmasını emreden kişinin dileklerini yansıtmış olmaktadır. Büyük ihtimalle “çar” unvanının yazılışını emretmiş kişinin unvanı subaşı idi.

Aynı zamanda Holuvnik kitabesinin yanı sıra Osmanlıların “çar” unvanına tamamen ilgisiz olmadığını gösteren başka kaynaklar da mevcuttur. Yukarıda adı geçen XV. asır Bulgar yazarı Konstantin Kostenecki 1431 yılında yazdığı tarihi eserinde gene “çar” unvanından bahsedilen ve Osmanlıların ön tarihine ilişkin tuhaf bir hikâye anlatmaktadır. Konstantin’e göre Osmanlıların ilk vatani Ermenistan ile Persia (İran) arasında bulunan ve Konstantin zamanında Açamie adını taşıyan bölge idi. Osmanlılar, Konstantinopol kurulmadan önce, Hristiyanlar ve Hiridan isimli bir hükümdar tarafından idare edilmişler. Konstantinopol kurulduktan sonra Hiridan, Yunanlılar arasındaki kargaşalardan yararlanarak Konstantinopol’a gitmiş ve kraliyet soyundan geldiğinden Yunanlıların çarı olmuş. Onun kardeşi ise ülkesinin

¹⁷ Orta Bulgarca, Bulgarcanın XII. ve XIV. asırlar arasında yazılan ve konuşulan hâlidir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Hüseyin Mevsim, “Bulgar Edebiyatı”, *Balkanlar El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017.

¹⁸ Yazıtın metni 1965 yılındaki Romence yayına göre çevrilmiştir (Alexandru Elian; Constantin Bălan; Haralambie Chircă; Olimpia Diaconescu, *Inscripțiile Medievale Ale României*, Academiei Republicii Socialiste România, Bükreş, 1965, s. 786-787, 1203).

(Açamie'nin) tahtına çıkmış. Sonradan bazı insanların kışkırtmaları yüzünden Hiridan kardeşine ve vatanına karşı savaş açmış ve tüm Yunan ordusuyla sefere çıkmış. Fakat Açamiye'ye yaklaşırken rahip kıyafetleri içinde kardeşi onu karşılamış ve Hiridan'a dedelerinin kurdukları bütün manastırları ve ahitlerini hatırlatarak kalbini yumuşatmış. İki kardeş birbiriyle barışmış. Sonradan Açamie'de yaşayan Hristiyanlar doğunun sahibi olmuş Müslümanların etkisi altında Hristiyanlığı terk etmiş ve hepsi İslamlaşmış. Hikâye Hiridan'ın kardeşinin soyundan gelen Orhan ve onun çocuklarının başlattıkları savaşlarla bitmektedir. Konstantin Osmanlı'dan söz etmemektedir ancak rivayette kimliği açık olmayan ve Orhan'a çok yakın olduğu iddia edilen Seidiya isimli bir kişi ortaya çıkmaktadır¹⁹. Geç yazıcılar hikayenin Seidiya'nın kimliğini izah eden kısmını kaçırmış olmaktadır.

Konstantin'in hiç şüphelenmediği bu efsanevi öyküsünü Anadolu'da olan herhangi bir Türk topluluğundan XIV. asrın sonunda veya XV. asrın başında işitmiş olmalıdır. Budin mitropoliti Yoasaf'ın bilgileri hikâyenin kökenine belirli bir derecede ışık tutmaktadır. O Osmanlılar'ın fethettiği Tırnova'yı 1394 yılında ziyaret ettikten sonra çok sakin bir Müslüman olduklarını yazmaktadır²⁰. Elbetteki bu olgu sadece Tırnova'da yaygın olmamakla beraber bu süreç daha Anadolu'da Osmanlı devletinin genişletilmesiyle beraber başlamış olduğu düşünülmektedir. Bu "yeni Osmanlılar" her ihtimalde ilk Osmanlıların Türkmen ve Orta Asya geçmişinden gelen tarihi ve kimlik mitlerini anlamayıp benimsememektedir. Onların yerinde kendi eski kültür modellerini şuurlu veya şuursuz olarak takip ederek yeni tarihi ve kimlik mitleri yaratmaktadır. XIV. asırda Osmanlı toplumunda Konstantin'in anlattığı efsanevi rivayete benzer çeşitli tarihi ve kimlik öyküleri var olmaktadır. Böyle bir bağlamda menşesi bakımından karışık bir siyasal meşruiyetin sonucu olan Holuvnik yazıtında "çar" unvanı da anlaşılabilir. Hâlbuki Balkanlar'da Osmanlı topluluğunu oluşturma süreci böyle bir karışık kimliğe sahip olmayan Bulgar yazarlarının eserlerinde Osmanlı sultanlarına atfettikleri "çar" unvanını izah etmemektedir. Aşağıda eserleri bu döneme ait olan ve incelediğimiz konuyla ilgili veriler içeren Bulgar yazarlarının "çar problemi" görüşleri aktarılmaktadır.

4. GRİGORİY TSAMBLAK

XIV. asrın ikinci ortasında Tırnova'da doğmuş ve aristokrat bir soydan gelen Grigoriy Tsamblak bu dönemdeki en önemli Bulgar yazarları ve kilise savunucularından biridir. Yaşamının son döneminde Kiev'in mitropoliti olup Doğu (Ortodoks) kilisesi ve Batı (Katolik) kiliselerinin birleşmesi ilkesini benimseyerek bu konuda 1418 yılında Katolik kilisesinin Konstanz konseyinde, Batı dünyasının en önemli siyasi ve kilise temsilcilerinin huzurunda bir risale okumuştur. Bulgar

¹⁹ Konstantin Kosteneçki, *a.g.e.*, s. 147-148.

²⁰ Yoasaf Bdinski, "Pohvalno Slovo za Filoteya", Pod Red., G. Dançev; H. Donçeva-Panayotova, *Tarnovska Knjovna Škola Velikotarnovski Universitet*, Tırnova, 1987, s. 192-193.

araştırmacıları sıklıkla onun Osmanlı karşıtı görüşlerinin altını çizmekte ve genellikle söz konusu konseye katılmasını da örnek olarak göstermektedirler. Onlara göre Tsamblak iki kilisenin birleşmesi ile ortak bir Osmanlı karşıtı ittifakın kurulmasını amaçlamaktadır²¹. Tsamblak'ın böyle bir niyetinin olduğu kaynaklarda yazmamakla birlikte konseyde okuduğu risalenin uzun metninde hiçbir yerde ne Osmanlılardan ne de Osmanlı karşıtı bir ittifaktan söz edilmektedir²². Tsamblak 1393 yılında I. Bayezid'in Tırnova'ya karşı seferi, şehrin kuşatması ve şehrin fethinden sonraki olayları, 1396 yılında Nikopol muharebesini ve Budin'in Osmanlıların eline geçmesini ele almıştır. Tsamblak Hristiyan hükümdarlarının unvanlarını hatasız bir şekilde belirtmektedir. Bizans ve Bulgar hükümdarlarını "çar", Macar hükümdarını "kral", farklı Sırp soylularını "despot" veya "knez" diye adlandırmaktadır ancak bu iki eserde hükümdarların kişisel adlarını bildirmemektedir. Bu suretle tarihe değil edebi eserler yazan Tsamblak yazdığı eserlerde hükümdar olmayan kişiler üzerine vurguyu koymaktadır. Aynı sebeple sıklıkla bahsettiği Osmanlı sultanının adını da aktarmamıştır ancak hikayenin tarihsel bağlamından onun I. Bayezid olduğu anlaşılmaktadır. Tsamblak'ın ona atfettiği unvan her zaman çardır ve sadece bir kere "çar" yerinde "önder" kullanmaktadır. Halbuki iki eserin metninde sıkça "barbar" kelimesi bu unvana eşlik etmektedir. Örneğin; "barbar çarı" iki kere, "barbar önderi" bir kere, "kızgın barbar" bir kere, sadece "barbar" iki kere, "nefesi cinayet olan çar" "İsmailoğlu" bir kere kullanılmaktadır²³. Aynı zamanda I. Bayezid hakkında "çar" unvanını, iki kere sadece "çar", bir kere "Türk çarı", bir kere "çar suretli" ve bir kere "çar emirleri" şeklinde pozitif anlamda da kullanmıştır.

Şüphesiz "barbar" kelimesi en ilgi çekici leksikal unsurdur. Bu sözcüğün Orta Çağ Bulgar edebiyatında ortaya çıkışı Bulgarların antik kültür konusundaki görüşlerine yöneliktir. Barbar kelimesi IX. ve XII. asır arasındaki Bulgarca yazılı kaynaklarında sadece iki kere "yabancı" anlamında kullanılıp aşağılama anlamında kullanılmamıştır²⁴. IX. ve X. asırda Bulgar yazarları ve bizzat Çar Simeon (893-927) eski Yunan filozoflarının eserlerinin çoğunu iyi bildikleri halde antik kültürü kesin olarak reddederek tamamen Hristiyanlığa ve Hristiyan usçuluğuna yaslanan bir topluluk ve kültür yaratmaya büyük çaba göstermektedir. Simeon' un ölümünden sonra Hristiyan Tanrısının mükemmel bir şekilde yarattığı iddia edilen maddi dünyaya dönük bu Hristiyan usçuluğunu bırakılıp "Gökyüzü Kudüs' e" yani Kutsal Teslis' in çarlığına tamamen odaklanılmış bir manastır kültürü onun yerini almaktadır. Simeon' dan sonra Osmanlı döneminin başlangıcına kadar saray değil

²¹ Donka Petkanova, *a.g.e.*, s.430.

²² Yuriy Begunov, *Tvorçeskae Nasledie Grigoriya Tsamblaka*, PİK, Veliko Tırnovo, 2005, s.179-184.

²³ Grigoriy Tsamblak, *Razkaz za Prenasyane na Moštite na Sv. Petka Tarnovska viv Vidin i Belgrad*, Universitetsko İzdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", Sofya, 1996, s. 168, 169, 170, 172, 187, 188.

²⁴ Starobalgarski Reçnik, Tom I, Red. Dora İvanova- Mirçeva, İzd. Valentin Trayanov, Sofya, 1999, s.140.

manastırlar hem halk hem de resmi Bulgar kültürünü oluşturan başlıca merkezler haline gelerek çeşitli mezhepler (Bogomilcilik gibi) rahipler ve papazlar arasında yaygın olan aşırı dini itaatkarlıkların sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu manastır kültürü ve Simeon döneminin Hristiyan usçuluğu arasındaki ortak noktalardan biri ise antik kültürün reddedilmesi idi. Aynı zamanda XI. asırdan itibaren gene manastır kültürü içinde Bulgar Orta Çağ “yurtseverliği” oluşturma süreci başlamaktadır. Bu “yurtseverliğin” esas ilkesi Bulgar ulusu, çarlığı, başkenti, kilisesi Kutsal Teslis’ in çarlığına mensup hatta onun bir bölümü olduğu ve Bulgarların kutsadığı Hristiyan azizlerinin onların gökyüzü koruyucuları olduğu anlayışıydı²⁵. Oysaki 1350’lerde antik kültüre karşı olumsuz tutum ve görüşler değişmeye başladı. Tam o zamanda Tırnova’ da soylu sınıflar içinde Aristo felsefesine dayanan Kalabria ilahiyatçı ve filozof Varlaam’ın ve onun şakriti Akindin’ in doktrini yayıldı ve birçok takipçi kazandı²⁶. Kilisenin tepkisine rağmen bu doktrinin tesiri Bulgar başkentinde uzun süre kalmaktadır. 1380 yılına kadar yazılı kaynaklarda söz konusu doktrin görülmektedir. Halk arasında kadim tarihten olayları anlatan romanlar veya antik filozoflara atfedilen atasözleri ve fıkraları içeren küllüyatlar yayılmaya başlanmaktadır²⁷. Aynı sırada manastır kültürünün üst düzeyinde önemli değişiklikler de yaşanmaktadır. İlk önce Aynaroz manastırındaki Bulgar rahipleri devamında ise son Tırnova Patriği aziz Evtimiy’in girişimi üzerine Tırnova Patrikliği ile Konstantinopol Patrikliği arasındaki bozulmuş ilişkiler yeniden inşa edilip Bulgarca kilise kitaplarının metinleri Yunanca kilise kitaplarının metinlerine göre yeniden düzeltilmektedir. Zaten Tırnovalı yazıcılar halk ağızlarından tamamen ayrılmış olan Eski Slavca’nın dil özelliklerine dayanıp yüksek Bizans Hristiyan edebiyatının mecazi biçimlerini takip eden ve birçok yeni eserin yazıldığı edebi bir dil yarattılar; imlada belirli normlar uygulanmaya başladı²⁸. Bu süreç çerçevesinde Yunanca’nın prestiji artmakta ve yeni eserlerin metinlerinde aralarında “barbar” aşağılama kelimesi olan bazı yeni Yunan alıntıları ortaya çıkmaktadır. İlk önce Osmanlılar hakkındaki “barbar” aşağılaması günümüzde Vatikan kütüphanesinde saklanan ve Tırnovo çarlarının kütüphanesinden gelen Manasii’ nin tarihçesinin “Vatikan kopyasına” bu kopyanın yazıldığı 1345 yılından sonra ilave edilmiş olduğu düşünülen “Gökyüzü çarımız (Tanrı) savaş isteyen tanrısız barbalara karşı bize

²⁵ Bazen bu Orta Çağ “yurtseverliği” modern milliyetçilik ile özdeşleştirildiği halde kesin olarak bu tür bir milliyetçilik ile alakası yoktur. Örneğin; Bulgar çarlığını metheden yazarlar ve yazıcılar insanoğlunun gerçek vatanının Aziz Teslis’ in çarlığı olduğunu iddia etmektedir.

²⁶ Konstantin F. Radçenko, *Religioznae i Literaturnae Dvijenie v Bolgarii v Epohu Pered Turetskim Zavoevaniem*, Tipografiya Universiteta Sv. Vladimira, Kiev, 1898, s.191-201.

²⁷ Petkanova, *a.g.e.*, s.473 – 477.

²⁸ Hüseyin Mevsim, “Eski Bulgar Edebiyatı ve Bizans Başkenti Konstantinopolis’in Eğitim ve Dinsel Kurumları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46, (2) 2006, Ankara, 2008, s. 199.

*yardım et*²⁹ şeklinde yazılmış bir notta ortaya çıkmaktadır. Bulgar kilise şairi Efrem, eski dönemlerden iyi bilinen Müslüman karşıtı kötüleme ile bu yeni aşağılama biçimini, 1388 yılında şiir biçiminde yazdığı ve Osmanlılar ile olası savaşta Bulgar çarı, ulusu, ordusu ve başkentini koruması için Tanrıya yalvardığı eserlerinden birinde üç kere kullanmaktadır³⁰. Tırnova patriği aziz Evtimiy eserlerinin birinde “Tırnova’yı yok etmek isteyen çarlar ve barbarlardan” bahsetmektedir³¹ ancak geçmiş olayları anlattığı için her ihtimalde “barbarlar” kelimesini Osmanlılara değil Tatarlara atfetmektedir. Bu iki örnek kelimenin kullanılış şeklinin Konstantinopol’u ve imparatorluğunu tehdit eden herkesin “barbarlar” olarak adlandırılıp o zamanki Bizans edebiyatından alınmış olduğunu açıkça göstermektedir.

Grigoriy Tsamblak iki eserinde de ilk görünüşte kısmen bu modeli tekrarlamaktadır. Tırnova’nın muhasarasını anlatan kısımlarda “Barbar çarı”, “kızgın barbar” söz dizimlerini, “barbar” kelimesi ve “barbar önderi”ni ise I. Bayezid’in Bizans ile olan savaşını anlatan bir tümede ortaya çıkmaktadır. Bu kısımlar dışında Tsamblak söz konusu aşağılamayı, Evtimiy’in I. Bayezid ile görüşmesi ve Evtimiy’in idam edilmesini (gerçekleştirilmemiş) anlattığı cümlelerinde iki kere daha kullanmaktadır³². Birinci durumda İncil’in ikinci durumda ise Hristiyan şehit ve mucize hikâyelerinin etkisi açıkça görülmektedir aynı zamanda “barbar” kelimesinin kullanılışının, Bizans örneklerinden gelmeyen “Osmanlı hükümdarları ve kumandanlarının tıpkı eski Roma imparatorları gibi şeytanın etkisi altında Hristiyanlığın düşmanları olduğu ama müşrik Roma imparatorlarından farklı olarak antik kültürle hiç bir ilişkisi olmadığı ve tam bu zamanda antik dünyada kökenlerini aramaya başlayan Hristiyan dünyasından tamamen ayrı olduğu” şeklinde ilginç bir çıkarım yapılmaktadır. Örneğin; Tsamblak başka bir eserde Hristiyanlara zulmeden Roma İmparatoru Maximianus’u, “barbar” aşağılaması dışında I. Bayezid’i betimlediği gibi çok benzer cümleler ile tarif etmektedir³³. Tsamblak bu şekilde hem Hristiyan olan hem de antik kültür tarafından etkilenmiş çeşitli yazarların yarattığı Osmanlı karşıtı sabit bir edebi ve siyasi geleneğinin meydana gelmesine katkıda bulunmaktadır. Daha XIV. asırda oluşmaya başlamış olduğu söz konusu gelenek sonradan hem din hem de kültür açısından Osmanlıların şeytanlaştırılması sürecine yol açmaktadır.

²⁹ İvan Tütünciev; Plamen Pavlov, *Balgarskata Darjava i Osmanskata Ekspanziya 1369-1422*, Slovo, Veliko Tırnovo, 1992, s. 47.

³⁰ Predrag Mateiç, *Balgarskiyat Himnospisets Efrem ot XIV. Vek. Delo i Znaçenie*, BAN, Sofya, 1982, s.120, 123.

³¹ Patriarh Evtimiy, *Saçinenia*, Nauka i İzkustvo, Sofya, 1990, s. 93.

³² Grigoriy Tsamblak, *Pohvalno Slovo za Evtimiy*, Universitetsko İzdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 1996, s. 152-177, 169-170.

³³ Yuriy Begunov, *a.g.e.*, s. 441-444.

Tsamblak, Varalaam'ın doktrinine ve hatta "akılsız Helenlerin (yani kadim Yunan filozoflarının) sapık düşüncülerine"³⁴ karşı çıksa bile daha erken Bulgar yazarlarından farklı olarak Helen kültürünün tesiri altında bulunuyordu. Örneğin; Helenlerin dili ve irfanından büyük saygıyla söz ederek eserlerinde antik tarihten alınan olaylar ile kişileri kullanmakta ve bazı araştırmacılara göre İosephus Flavius'un "Yahudi Savaşının Tarihi" kitabının etkisi altında kalmıştır³⁵. Bu bağlamda Tsamblak'ın I. Bayezid'i "çar" olarak nitelendirmesi anlaşılabilir. Tırnova kuşatması ve fethini tarif ettiği zaman durmadan Bulgar başkentinin kaderini, Babillilerin M.Ö. 587 yılında fethettiği Kudüs'ün kaderi ile özdeşleştirmektedir. Bu olaylar Eski Ahitte anlatılarak Orta Çağ Hristiyan dünyasının imaj sisteminde büyük facianın sembolü olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda Tsamblak Osmanlıları Eski Ahitin Orta Çağ Bulgarca çevirisinde hükümdarlarına "çar" denilen Babilliler ile kıyaslamaktadır³⁶. Bu hem Hristiyan dünyası dışında kalan hem de Romayla ilişkisi olmayan "barbar" çarlar ve çarlıklar olabildiği anlamına gelmektedir. Zaten Tsamblak "barbar çar" unvanı ile I. Bayezid'in Hristiyan geleneğinde felaket, şehvet, din ve ahlak bozukluğunun sembolü olan Babil çarlarının varisi olduğunu göstermektedir.

Bu ideolojik kalıptan Tsamblak sadece bir kere vazgeçmektedir. "Türk çarı" söz dizimini kullandığı tümcede: "*Türk çarının şehri idare etsin diye tahsis ettiği Türk olan subaşı ...*"³⁷ şeklinde ifade etmektedir. Tsamblak'ın metinlerini inceleyen modern araştırmacılara göre; tümcedeki "Türk olan" ifadesi kopyacılar tarafından metne sonradan eklenmektedir³⁸. Dolayısı ile sadece "Türk çarı" orijinal metinden gelmektedir. Dönemden saklanan resmi görüşlerini yansıtan kaynaklarda Osmanlıların ulus adına oldukça seyrek rastlanmaktadır, bunun yerinde o zamanki yazarlar daha erken Orta Çağda kalıplaşmış Müslüman karşıtı aşağılamalar tercih etmektedir. Örneğin; ne Efrem'in ne de Yoasaf Budinli'nin eserlerinde "Türk" adına rastlanmamaktadır. Aksine resmi olmayan kaynaklarda "Türk" adı daha fazla geçmektedir. Bu XIV. yüzyılın 1370 veya 1380'li yıllarına ait olan iki taş yazıttan açıkça görülmektedir. Birisi Tırnova'da bulunmuş fakat kısmen okunan Çar İvan Alesandır'ın oğlu İvan Asen'in kabir yazıtıdır. Yazıttan günümüze okunur halde gelen kelimelerden biri XIV. asırda Bizans, Bulgar ve Sırp kaynaklarında "Türk" yerine sıklıkla kullanılan ve erken Orta Çağdan gelen, Müslüman karşıtı aşağılayıcı bir kelime olan "izmailit" idir. Yazıtta aşağılamanın kullanıldığı bağlam tartışmalı olduğu halde tüm araştırmacılar kesin olarak Türklerle ilgili olduğu görüşünü

³⁴ Penyu Rusev; İvan Gılıbov; Angel Davidov; Georgi Dançev, *Pohvalno Slovo za Evtimiy ot Grigoriy Tsamblak*, BAN, Sofya, 1971, s.173.

³⁵ Petkanova, *a.g.e.*, s. 473.

³⁶ Grigoriy Tsamblak, *a.g.e.*, s. 168

³⁷ Grigoriy Tsamblak, *a.g.e.*, s. 170.

³⁸ Penyu Rusev; İvan Gılıbov, v.d., *a.g.e.*, s. 209.

paylaşmaktadır³⁹. Diğer yazıt ise tamamen korunmuş olarak Bojenişki Urviç adında bir dağ kalesinin yanındaki kayalar üzerine Bulgar kumandanı tarafından oyulmuştur⁴⁰. Yazıtta, “*Ben Dragomir yazdım, Ben Sevast Ognyan, Çar Şişman zamanında kefaliya (Komutan) idim ve çok acı çektim. Bu sırada Türkler savaş açtılar ben ise Çar Şişman’a verdiğim sözümlü tutuyordum*” ifadeleri yer almaktadır. Yazıtın dilini inceleyen tüm araştırmacılar onun XIV. asırdaki halk dilinin tümcebilgisel ve sesbilgisel özelliklerini yansıttığını iddia etmektedir. Dolayısı ile “Türk” ismi 1370’lerde Bulgarca’ya geçmiş olmalı ve Tsamblak’ın “Türk çarı” ifadesinin halk ağızları etkisi altında eserinde kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Buradan yola çıkılarak Tsamblak, o zamandaki Bulgar halkının, Osmanlı hükümdarlarını nasıl algılamış olduğu konusuna ışık tutmaktadır. Bulgarlar asırlarca sadece bu hükümdar unvanını bilip kullanmaktadır bu durumda “Türk çarı” söz diziminin ortaya çıkması gayet normal bir olgudur⁴¹.

5. KONSTANTİN KOSTENEÇKİ

Antik dünyanın edebî geleneklerinden en çok etkilenen Orta Çağ Bulgar yazarlarından biridir. Eserlerinin ve özellikle 1439 yılında merhum Sırp despotu Stefan Lazareviç’in yaşamını anlattığı tarihçesinin, antik eserlerin yapısını ve yöntemlerini taklit edip Omir destanlarının mazmunlarından örnekler alarak kurmaktadır. Konstantin, Yunan filozoflara ve hatta mitolojik imajlara şu ana kadar tamamen görülmemiş bir şekilde dayandırmaktadır. Bir diğer yandan, son Tırnova Patriği Evtimiy’in edebî dil reformunun takipçisi olarak Tırnova ile hem etnik hem de kültür ilişkilerini açıkça vurgulamaktadır. Ancak etnik ve kültür düşkünlüğüne rağmen önceki Tırnovalı yazarların Osmanlılar ve Osmanlı ailesini tanıtmak için yarattığı edebî eğilime katılmamakla birlikte Osmanlıları tamamen farklı bir suretle değerlendirmekte ve bunun için de iki faktör önemli rol oynamaktadır. I. Bayezid, oğulları arasındaki iç savaştan dolayı Rodop dağlarındaki Baçkovo manastırını bıraktıktan sonra Konstantin, I. Bayezid sonrasında I. Mehmed ve II. Murad’ın

³⁹ İvan Gılıbov, *Kritika na Edno İzdanie na Vajen Balgarski Srednovekoven Nadpis*, İzbrani Trudove po Ezikoznanie, İzdatelstvo Nauka i İzkustvo, Sofya, 1986, s. 724-726.

⁴⁰ Tsvetana Georgieva, *Otnovo za Bojenişkiyat Nadpis*, Izvestiya na Bılgarskoto İstoriçesko Drujestvo XXV, Sofya, 1967. s. 307-308.

⁴¹ XVI. asrın başına dayanan bir elyazısında tipik halk eserlerinin özelliklerine sahip olan marjinal bir not şeklinde anonim bir yazar tarafından XV. asrın ikinci ortasında ve XVI. asrın ilk ortasında yer alan bazı olayları kısaca anlatmaktadır. I. Selim’in Mısır seferini “*Çar Selim Mısır şehrini ele geçirdi ve çar Kızılbaş’ı öldürdü*” şeklinde aktarmaktadır. (Benyu Tsonev, *Opis na Rakopisite i Staropeçatnıte Knigi na Narodnata Biblioteka v Sofia*, Tom I, Darjavna Peçatnitsa, Sofya, 1910, s. 123). Anonim yazarı Doğudaki olayları ve Doğunun etnik, siyasi ve dini yapısını sadece halk arasında dolanan söylentilerden öğrenmiş olduğu düşünülmektedir. Doğuda Osmanlılara karşı çıkan devletler ve topluluklar tamamen Aleviler ile özdeşleşmiş ancak onların topluluk adının tam nereden geldiğini bilmediği için bu ismin Alevilerin başındaki ve kişisel adı Kızılbaş olan bir çardan geldiği sonucuna varmaktadır. Bu not “çar” unvanının halk kullanışındaki hiçbir ideolojik unsurun sonucu olmadığını göstermektedir.

yönetimleri zamanında himayesi altında bulunan ve onların Hristiyan tabisi olan Sırp despotu Stefan Lazareviç'in yanına kaçarak orada sığındı. Ayrıca Konstantin, daha önce belirtilen Hiridan efsanesini ciddiye almakta ve Osmanlıları Hristiyanlığını kaybetmiş çar soyundan gelen eski Hristiyanlar sanmaktadır. Konstantin'in rivayetinde I. Bayezid özel bir yer almaktadır. Onu tıpkı antik bir hükümdar gibi

“O cesur⁴², zeki, akıllı bir şekilde konuşur ve oldukça merhametlidir. Geleceği öngören yeteneği var ve dürüst arkadaşlarına zeki nasihat verir⁴³, kanlı cenk zamanında zor durumda bulunan askerlere kısa nutuklar ile cesaret vererek zafer kazandırır⁴⁴. Daha kuvvetli düşmanına (Timur'a) boyun eğmektense cenkte onurla ölmeyi tercih eder⁴⁵” şeklinde tarif etmektedir.

Diğer Tırnova yazarlarının eserlerine kıyasla en göze çarpan farklardan biri “barbar” kelimesinin kullanılmasıdır. Konstantin, Timur'un Osmanlılara karşı savaşmak için gelen ordusunu “barbar” olarak belirtmekte⁴⁶ ve genellikle Osmanlı hükümdarlarına atfedilen hunharlık, barbar gururu, açgözlülük, yağmacılık v.s. gibi olumsuz nitelikleri Timur'a atfetmektedir⁴⁷.

Konstantin, Osmanlıların kültürü şeytanlaştırma fikrinden başka dini şeytanlaştırması fikrinden de vazgeçmektedir. I. Bayezid ve onun kumandanının tamamen şeytanın idaresi altında bulunup yönetimini ve telkinlerini yerine getirdiklerini iddia eden Tsamblak'tan farklı olarak⁴⁸ Konstantin, Eski Ahit'ten alıntılar yaparak I. Bayezid'in tıpkı eski Yahudi ve diğer Hristiyan çarları gibi “Tanrı'nın elinde” bulunduğu görüşünü savunarak Hristiyan olmadığı halde ilerigörüşlü olmasının Tanrıdan geldiğini iddia etmekte ve onu Eski Ahit nabilere benzetmektedir⁴⁹. I. Bayezid'in bu betimlenmesi, Orta Çağ Hristiyan dünyasına antik filozofları dâhil eden bir kavram biçiminden gelmektedir. Konstantin, onların doktrinlerinin Tanrı ve Hristiyan inancına ters düşmediği ve tıpkı Eski Ahit nabilere kitapları gibi Tanrı tarafından gönderilmiş olduğu anlayışını tamamen paylaşıp bu anlayışa uygun olarak I. Bayezid'i eski nabilere benzetmektedir. Konstantin belki aynı anlayıştan dolayı Türkçe'ye ilgi gösteren birinci Bulgar müellifi olmaktadır. Osmanlı hükümdarlarına atfettiği unvanları hem Osmanlı hem de iyi bildiği Orta Çağ Bulgar hükümdarlarının ideolojilerinden almaktadır. Bulgarca asıllı unvanların kullanılışında Balkanlar'daki Osmanlı öncesi siyasi geleneklerin etkisi görülebilmektedir. Örneğin; Konstantin, I. Murad'a “gururlu ve müthiş otokrat” gibi ifadeler kullanmaktadır. Konstantin'in kullandığı bu unvan

⁴² Konstantin Kosteneçki, *a.g.e.*, s. 149.

⁴³ Konstantin Kosteneçki, *a.g.e.*, s. 154.

⁴⁴ Konstantin Kosteneçki, *a.g.e.*, s. 155.

⁴⁵ Hüseyin Mevsim, *Stefan Lazareviç: Yıldırım Bayezid'in Emrinde Bir Sırp Despotu*, s.60.

⁴⁶ Konstantin Kosteneçki, *a.g.e.*, s. 156

⁴⁷ Konstantin Kosteneçki, *a.g.e.*, s. 156-159, Hüseyim Mevsim, *a.g.e.*, s. 60.

⁴⁸ Grigoriy Tsamblak, *a.g.e.*, s. 168-170.

⁴⁹ Konstantin Kosteneçki, *a.g.e.*, s. 153-154.

“otokrat” Bulgaristan’da ilk defa 1015 yılında kaydedildi ve Yunanca “aftokrator” kelimesinin harfi harfine çevirisidir. Otokrat hem Bizans’ta hem de Bulgaristan’da hâkimiyeti sınırsız olan mutlak egemen anlamına gelmektedir⁵⁰. Ek olarak Konstantin, I. Mehmed’i “Doğu Çarı” olarak adlandırmaktadır⁵¹. Bu durum Balkanları Batı, küçük Asya ‘yı ise Doğu olarak belirten ve Konstantin’in iyi bilmiş olduğu eski bir Bizans geleneğinden gelmektedir. Aynı geleneğin tesiri “*Han Murat (II. Murat) hem Doğunun hem de Batının çarı oldu*”⁵² tümcesinde görülmektedir.

6. ULAH-BULGAR BELGELERİ

XIV. asrın ortasında Tuna nehri ile Karpat dağları arasında yer alan alanda eski “Kumanya” bölgesinde “Eflak Prensiği” adında yeni bir devlet ortaya çıktı. Karpat dağlarından inen ve Macaristan’ın idaresinden koparılan Kumanlar ve Slavlar ile karışan Ulah boyları tarafından kuruldu. Yeni devlet Bulgar çarlığı ile sıkı bir dini, ticari ve kültür ilişkileri kurdu ve XIV. asrın ortasından sonra Bulgaristan ve Eflak ortak bir kültür alanı oluşturdu. “Voyvoda” (yani subaşı) unvanını taşıyan Eflak hükümdarları çalışma dilleri Orta Bulgarca, Latince seyrek olsa da Orta Sırpça olan yazıhane kuruldu. Eflağın yazıhanesinden günümüze gelen Orta Bulgarca belgelerinin dili halk şivelerinin tipik özelliklerini taşıyor ve anlatımı suni ve komplike bir dilde yazılan o zamanki resmi Bulgar belgelerinin anlatımından çok farklıdır⁵³. Ulah belgelerinin dilini inceleyen hemen hemen bütün araştırmacılar Bulgaristan’dan Eflak’a çeşitli sebeplerle göç eden sıradan yazıcılar tarafından yazılmış olduğu görüşünü kabul etmektedir. Bu yazıcılar sadece dilini değil siyasi, dini ve kültür tasavvurlarını ve görüşlerini, bu sayıda Osmanlılarla ilgili olanları, Ulah yazılı geleneğine geçirmektedir. Ulah prensi Yoan Aleksandır-Aldea tarafından 1431-1433 yılları arasında Orta Bulgarca halk dili şeklinde yazılarak Braşov sakinlerine gönderilmiş,

“Haç: Yoan Aleksandır bütün Eflak ülkesinin voyvodası ve beyi, büyük voyvoda Mirço’nun oğlu, bütün Braşovalı şehirliler ve hizmetçilere ve Brus ülkesine çok selam ve sevinç diliyorum ve sizlere benim kardeşlerim ve dostlarım olarak başvuruyorum. Bana sizin kardeşleriniz (temsilciler) geldiler ve kendi gözleriyle hem yaşamımı hem gece gündüz çektiğim acıyı gördüler. Dört büyük komutan olan Feriz beg, Azbuga ve Karaça (Karaca) beg ve Balaban beg’in ordularıyla beraber Tunadaki Drustur’da (Silistre’de) hazır durup, başka bir ordunun Pırgos’ta bulunup, büyük çar Amurat begin (II. Murat) ise benden üç gün mesafede olduğunu bilmeniz lazım. Bu sebeple kardeşlerim ben sizinle beraber onlara dayanabilirim ama sizsiz dayanamayacağım. Bunun için toparlanıp benden haber aldığınız anda hemen gelin.

⁵⁰ Starobalgarski Reçnik, Tom II, Red. Dora İvanova- Mirçeva, İzd. Valentin Trayanov, Sofya, 2009, s. 640-641; <https://sozluk.gov.tr/?kelime=OTOKRAT>, (Erişim Tarihi: 24.09.2019)

⁵¹ Konstantin Kosteneçki, *a.g.e.*, s. 177.

⁵² Konstantin Kosteneçki, *a.g.e.*, s. 184.

⁵³ Samuil Bernşteyn, *Razaskaniya v Oblasti Bolgarskoy İstoriçeskoj Dialektologii*, Tom I, Yazak Valaşkih Gramot XIV—XV vekov, İzdatelstvo AN CCCR, Moskova- Leningrad, 1948, s.80-81.

*Sizler kardeşlerin (elçilerinin) söylediklerine lütfen inanın. Tanrı sizlere neşe versin. Tanrı'nın izniyle Yoan Aleksandır voyvoda ve bey*⁵⁴

şeklinde yazılmış bu mektup söz konusu tasavvurlarına ışık tutmaktadır.

“Büyük çar” unvanı Bulgar hükümdarlarının unvanlarından direkt alınmış olmalıdır. Aynı Ulah voyvodasının yeniden Braşovullara başvurduğu ancak bu sefer Sırp bir yazıcı tarafından Orta Çağ Sırpça’da yazılmış ve II. Murat’a birkaç kere sadece “çar” denildiği bir mektup⁵⁵ bu hipotezi doğrulamaktadır. Sırlara “çar” unvanı Bulgarların aracılığı ile geçmekte ve 1346 yılında Sırp Kralı Stefan Duşan kendisini “çar” ilan etmektedir ancak “büyük çar” söz dizimini sadece Bulgarlar kullanmaktadır. II. Murad’a atfedilen “büyük çar” unvanı iki farklı suretle açıklanabilmektedir. Birisi, bürokratik alışkanlıktan yazıcılar bu unvanı direkt olarak Bulgar hükümdarlarından alarak Türk hükümdarlarına atfettiklerinden sabit yazılı geleneklerin devam ettirilmesine ilişkindir. Hâlbuki yazıcılar hizmet verdikleri Ulah voyvodalarını hiçbir zaman “çar” olarak adlandırmamaktadır. Diğeri, Bizans İmparatorluğu’nun ideolojisinden alınan ve ikinci Bulgar devleti zamanında çok vurgulanan ideolojik bir unsur ile ilgilidir. XIII. ve XIV. asırda Bulgar yazarları ve yazıcıları birçok kez Bulgar başkenti Tırnova’yı Konstantinopolis’e ait olan Bizans örneğini taklit ederek “Çar Şehri”, “Tanrı ve azizlerin himayesi altında bulunan şehir”, “yeni Konstantinopolis”, “şehirlerin çarlığı”, “şanlı çar şehri”⁵⁶ olarak methetmektedir. Bulgar yazıcıları, Osmanlıların Tırnova’yı ele geçirdiği yılı Bulgar çarlığının sonu olarak benimsemektedir. Buna rağmen Tırnova ve çarlık arasındaki ideolojik ilişki 1393 yılından sonra uzun yıllar unutulmamaktadır. Örneğin; Vladislav Gramatik 1479 yılında Tırnova’yı “Bulgarların çar şehri” olarak adlandırmaktadır⁵⁷. Hâlbuki yine Bizans siyasi anlayışına göre başkenti (yani imparatorların şehrini) tutan veya ele geçiren kişinin çar unvanına hak kazanmaktadır. Büyük ihtimalle Eflakta çalışan Bulgar yazıcıları da bu anlayışın tesiri altında Osmanlı hükümdarlarının “çar unvanını” tanımaktadır.

Yazıcıların hazırladıkları belgelerde, Tırnova yazarlarının Osmanlılara karşı büyük çapta kullandığı dini veya kültürdeki küçümsemelerini dikkate almayıp her zaman Osmanlıların askeri seferlerini veya Osmanlılarla dini farkları tarif ettiğinde bu küçümsemeler yerinde bitaraf anlamda olan Türk etnik adını tercih ettikleri ilgi çekici başka bir olgudur. Bu söz konusu yermelilerin halk arasındaki etkisinin az olduğunu göstermektedir. Fakat aynı zamanda yazıcılar “Türk çarı” gibi tipik halk

⁵⁴ Lyubomir Miletic, *Sbornik za Narodni Umotvoreniya Nauka i Knijnina Kniga XXV*, Kam Gramotite ot Braşovksta Sbirka, Darjavna Peçatnitsa, Sofya, 1909, s. 41-42; Cyrillomethodiana Tekstov Korpus, Vlaho-Balgarski Gramoti, XIX. http://histdict.uni-sofia.bg/textcorpus/show/doc_193 (Erişim Tarihi: 05.10.2019).

⁵⁵ Bernşteyn, *a.g.e.*, s. 130-131.

⁵⁶ Hüseyin Mevsim, “*Bulgarlar ve İstanbul*”/ “*Bulgar Gözüyle İstanbul*”, TTK, Ankara, 2011, s. 5.

⁵⁷ Georgi Dançev, *a.g.e.*, s. 110.

deyimlerini de algılamamaktadır. Örneğin; voyvoda Yoan Basarab'ın 1474 – 1478 yılları arasında yazılan mektuplarının birinde, “*Türklere, büyük çara gittim.*”⁵⁸ tümcesi kaydedilmiştir. Bu anlatımla bilinmeyen yazıcı “Türklerin büyük çarına gittim” tümcesinden kaçınmaya çalışmaktadır. Bunun nedeni, Orta Çağ çarlık ideolojisinde aranmaktadır. O zamanki anlayış, sadece Tanrı tarafından belirtilmiş Hristiyan topluluklarının çarlık hakkına sahip olup Osmanlı hükümdarlarının eski Hristiyan başkentlerini ele geçirdiklerinde kendilerine çar unvanını kazandırmış olsa bile Hristiyan olmayan Türk topluluğunun çarlık hakkına sahip olmadığıdır.

7. MANASTIR KÜLTÜRÜNÜN TEMSİLCİLERİ

Balkanlardaki Osmanlı fethi ile devamındaki Osmanlı egemenliğinin en erken ve kalıcı değerlendirilmelerinden biri manastır kültürünün temsilcilerinden gelmektedir. Onların en sık paylaştığı görüş Balkan devletlerinin çökerek yok edilmesi ve Osmanlıların hızlı ilerleyişinin Hristiyanların günahlarından dolayı Tanrının izni ve isteğine göre olan bir olay olduğudur. Bu hususta en erken bilgi 1371 yılında Sırp hükümdarları Vukaşin ve Ugleşa'nın Osmanlı karşıtı seferini ve onun neticelerini tanımlayan Sırp rahibi Isay Seresli'den gelmektedir. Ona göre Sırp hükümdarları Tanrının öfkesine karşı çıkmış ancak Türkleri kovacaklarına helak olmuşlardır⁵⁹. Adı bilinmeyen başka bir rahip XIV. asrın ikinci yarısında

“*Rab Ismailoğullarını bütün yeryüzüne yolladı ve onlar gelip köle edip yağmaladılar*”⁶⁰ şeklinde yazmaktadır. 1395 yılında Dimitır adında bir diyakoz (papaz yardımcısı) “...*Bu mukkades kitap bizim günahlarımızdan dolayı Tanrı'nın izniyle düşmanın yasadışı ve alçak ellerine, zulmün çarına, dünyanın en sinsisine verildiğimiz 1395 yılında yazılmış oldu...*”

diye belirtmektedir⁶¹. Grigoriy Tsamblak'a göre I. Bayezid, Tanrısal belirleyici sustuğu için Tırnova'yı ele geçirebilmiş⁶², Vidinli mitropolit Yoasaf ise Tırnova'nın fethedilmesini bilinmeyen tanrısal sırlarına ve gücü sınırsız olan ilahi takdire atfetmektedir⁶³. Bu görüşlerin etkisi XIV. asırda Balkan Hristiyanlarının siyasi ideolojisi üzerinde sınırlanırken XV. asrın ikinci yarısından itibaren, Osmanlıların İstanbul'u fethinden sonra, merkezi bir yer almaktadır. Bu yeni ideolojinin özellikleri birkaç madde ile özetlenebilmektedir:

- Hristiyanlar, günaha başvurup Hristiyanlıktan uzaklaştığından kendi devletlerini (çarlıklarını) kaybettiler.

⁵⁸ Cyrillomethodiana Tekstov Korpus, Vlaho-Balgarski Gramoti, LXXXIX. http://histdict.uni-sofia.bg/textcorpus/show/doc_193.

⁵⁹ Yordan İvanov, *Starobalgarski Razkazi, Letopisen Razkaz na İkona İsaye ot 1371 g.*, Pridvorna Peçatnitsa, Sofya, 1935, s. 34-35.

⁶⁰ İvan Tütünciev; Plamen Pavlov, a.g.e., s. 47.

⁶¹ Georgi Trayçev, *Manastirite v Makedoniya*, Makedonska Biblioteka, Sofya, 1933, s. 64.

⁶² Grigoriy Tsamblak, a.g.e., s. 168.

⁶³ Yoasaf Bdzinski, a.g.e., s. 193.

• Tanrı Hristiyanların üzerinden elini çekti ve onları cezalandırarak Hristiyan olmayan Türkleri yükseltti.

• Osmanlı hükümdarlarının “çar” unvanı ve kendi Osmanlı devleti/çarlığı meşrudur çünkü bu yeni statü Tanrı tarafından onaylanmaktadır. Osmanlı devletinin topraklarında kalan Hristiyanlar Osmanlı hükümdarlarını kendi çarları olarak kabul edip Osmanlı düzenine itaat etmelidir.

• Osmanlı karşıtı girişimler ve ittifaklar Tanrı'nın iradesine karşı çıkmaktır ve dolayısıyla başarısızlığa uğramaktadır.

Eski Bulgar edebiyatında bu ilkeleri öncelikle Dimitir Kantakuzin savunmaktadır. Slavlaşmış bir Bizans soyundan gelen Kantakuzin 1469 – 1479 yılları arasında en popüler Bulgar azizi olan İvan Rilski'ye ithaf edilmiş bir eser yazdı⁶⁴. Bu eserde Kantakuzin Osmanlıların Balkanlar'a gelmesinin başlıca sorumluluğunu uzun yıllar birbirleriyle savaşmış, sonsuz savaşlarda kan döktürmüş ve arasında Hristiyan sevgisinden tamamen vazgeçmiş Yunanlara ve Bulgarlara “*Birbirlerinden nefret edip kanını su gibi döktüğü ve hatta Hristiyan olmayanlara yapması gereken şeyleri birbirlerine yaptıkları için nihayet istediklerini aldılar*”⁶⁵ sözleri ile yüklemektedir. Aynı zamanda Kantakuzin Eski Ahit'in verilerine dayanarak “ismailiyanin / İsmailoğulları” kelimesinin aşağılama ve küçümseme anlamını reddederek okuyuculara onların tıpkı eski Yahudiler gibi Tanrı tarafından verilmiş bir ahite sahip olduklarına ikna etmeyi denemektedir⁶⁶. Aynı eserde Kantakuzin II. Mehmed'i büyük bir saygıyla tanımlamakta ve onun olumlu niteliklerinin altını çizerek Ortodoks dünyasındaki Hristiyan hükümdarlarının taklit ettiği ve örnek olarak gösterilen I. Konstantinus'un layık bir varisi gibi tanıtmaktadır⁶⁷.

Hem Sırp hem de Bulgar edebi geleneğine mensup olan ve Dimitir Kantakuzin'in yakın takipçisi olan Vladislav Gramatik ise Osmanlı hakimiyeti konusunda ikili görüşler paylaşmaktadır. Bir yandan Tırnova yazarlarının ve bilhassa Tsamblak'ın Osmanlıların “barbar” ve Hristiyan dünyasına tamamen yabancı bir unsur olarak tanıtılması eğilimini kısmen devam ettirmektedir. Örneğin; I. Murad'ı barbar bir ruha sahip olan ve oldukça zulm eden bir yönetici olarak belirtmektedir. Fakat bu değerlendirmelerin sadece Osmanlıların Balkanları fethettiği döneme ait olduğunu ve tıpkı Kantakuzin gibi bu sebebin asıl sorumlusunun Bulgarlar ve Yunanlılar olduğunu düşünmektedir⁶⁸. Vladislav, sonraki dönemi (Sultan II. Mehmed Han dönemi) Hristiyanlığın restore edilmesi

⁶⁴ Georgi Dañev, *Dimitar Kantakuzin*, İzdatelstvo Nauka i İzkustvo, Sofya, 1979, s.92.

⁶⁵ Yordan İvanov, “Jitiya na İvan Rilski s Uvodni Belejki” *Godişnik na Sofiyskiya Universitet İstoriko-Filologičeski Fakultet*, Kniga XXXII, Sofya, 1936, s. 95-96.

⁶⁶ Yordan İvanov, *a.g.m.*, s. 95-96.

⁶⁷ Yordan İvanov, *a.g.m.*, s. 98.

⁶⁸ Yordan İvanov, *a.g.m.*, s. 74-75.

zamanı olarak tanımlamakta ve ona göre bu kısmen Hristiyanların II. Mehmed ile kurdukları ilişkileri sayesinde mümkün olmaktadır⁶⁹. Vladislav üç kere II. Mehmed'i "Müslümanların büyük ve otokratik çarı, amir Mehmet beg⁷⁰" diye adlandırmaktadır⁷¹.

Unvanın aynı varyantı Evstratıy adında bir yazıcının 1488 yılında yazdığı bir kitapta "*Triod adlı bu kitap Müslümanların büyük çarı Pazvant begin (II. Bayezid) çarlık ettiği zamanda yazıldı...*"⁷² ifadesi ile bulunmaktadır. Aynı zamanda Vladislav ve Evstatii'nin yazılarında eski çarlık ideolojisinin en önemli unsuru olan "çarlığa hakkı olan Müslüman topluluk" düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Elbette bu dönemdeki yazıcıların, Osmanlı sultanlarının unvanlarına kötülemeler eklediği olaylara da rastlanılabilmektedir. Örneğin; Rila manastırından gelen ve 1476 yılına dayanan bir elyazmasında II. Mehmed'e "*kötülüğüyle bilenen çar amir Mohamed*"⁷³ denilmektedir. Halbuki Vladislav'dan sonra Osmanlı İmparatorluğunda çalışan Bulgar yazıcılarından hiçbiri Osmanlı hükümdarlarını "barbar" olarak adlandırmamakta ve onların idaresinin meşruluğundan şüphelenmemektedir. Osmanlı döneminden gelen Bulgar yazılı ve basılı kaynaklarda, 1878 yılına kadar aynı yerde "çar", "sultan" ve "amir" unvanlarının yan yana kullanılması görülebilmekte ve bu tuhaf olgu söz konusu metinlerin yazarlarının Osmanlı devletini Tanrı tarafından yükseltmiş ve onaylanmış bir siyasi ve dini gerçek olarak algılamalarının sonucunda olmaktadır. Aynı zamanda Bulgar yazıcıları Orta Çağ Bulgar Çarlığından ve eski siyasi ve etnik kimliklerden fiilen vazgeçerek tamamen Hristiyan bir kimliğe odaklanmaktadır.

Bulgar aydınlanma dönemi "manastır kültürünün", çoktan kaybolmuş Bulgar çarlıklarının anısını diriltmeyi amaçlayan ve Tanrı'nın kendi iradesini değiştirmesinin olağan olduğunu düşündüğü sanıyı ifade eden tipik bir temsilcinin (Paisii Hilendarski) 1762 yılında yazdığı tarihi eserle başlamaktadır. Paisii'nin sözlerine göre,

"Tanrının buyurdukları büyüleyicidir, bu dünyanın yönetimi için verdiği tavsiyeler derin ve bilinemez olup ilahi güçle bu dünyadaki krallıkları dağıtarak, değiştirerek,

⁶⁹ Yordan İvanov, *a.g.m.*, s. 78-79.

⁷⁰ *Türkmenler'de beg (bek), Doğu Türkçesi'nde big, Kazaklar'da bî veya biy şeklinde kullanılan bu eski Türk unvanı Osmanlı Türkçesi'nde bey şeklini almıştır. İlk defa Orhon yazıtlarında ve Uygur metinlerinde rastlanılan bu kelime, birçok Doğu ve Batı kaynaklarının verdiği bilgilere göre çeşitli Türk devletlerinde gerek Müslümanlığın kabulünden önce gerekse müslüman oluşlarından sonra bir unvan olarak kullanılmıştır.* (Orhan F. Köprülü, "Bey" maddesi, *DİA.*, C.6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 11-12.)

⁷¹ Georgi Dançev, *a.g.e.*, s.121.

⁷² Hristo Kodov, *Opisa na Slavyanskite Rakopisi v Bibliotekata na Balgarskata Akademiya na Naukite*, BAN, Sofya, 1969, s.86.

⁷³ Evtim Sprostranov, *Opis na Rakopisite v Bibliotekata na Rilskiya Manastir*, Darjavna Peçatnitsa, Sofya, 1902, s. 103.

taşıyarak, istediğinde onları yok edip ve tekrar yaratarak yönetir. Bazen bizi umursamıyormuş, bizi sonsuza kadar unutmuş ve ihmal etmiş gibi davranırsa da aslında bu böyle değildir. Doğu Yunan ve Bulgar devletlerinde bugün de görüldüğü düşüşü gibi Yahudilerin tarihinden ve vakayinamelerinden onları birçok defa tutsaklığa ve kuraklığa mahkûm ettiğini ve devletlerinde tekrar onları toplayıp güçlendirdiği öğrenilebilir. Dolayısıyla Tanrının onları tamamıyla reddetmediğini ve unutmadığını görüyoruz. Fakat Tanrının düşüncesine kim erişebilir ve kim onun tavsiyelerine uyabilir ki kurtarılınsın, dağılmış olanları toplayabilsin ve kalbi kırık olanları iyileştirebilsin? Bunu sadece Tanrı kendi ilahi takdiri ile bilir”⁷⁴

Hâlbuki Paisii bu değişime emin değildi ve kitabında ne XIV. asrın sonunda Türkler lehine çevrilen tanrısal iradenin geçerliliğini ne de Osmanlı hükümdarlarının hem “çar”, hem de “sultan” olarak belirden XV. asır geleneğini inkâr etmektedir. Tıpkı önceki yazarlar ve yazıcılar gibi o da “*Ancak Tanrının iradesi ile o sırada Türkler mağlup edip Tırnova’yı ele geçirdi ve tüm Bulgaristan’ı köleleştirip hükümü altına aldı*”⁷⁵ gibi iddialar ile eski Bulgar çarlığının toprakları üzerindeki Osmanlı egemenliğinin tanrısal kökenini doğrulamaktadır.

8. ANONİM BULGAR TARİHÇESİ

Dili halk Orta Bulgarca olan ve kopyasının XVI. asıra kadar dayanarak bir Moldovalı külliyyatta bulunmuş olan ⁷⁶ anonim Bulgar tarihçesi orijinal Orta Bulgarca ve Yunanca’dan çevrilmiş bilinmeyen kaynaklardan oluşan bir derlemedir⁷⁷. Tarihçenin, İstanbul’dan Hristiyan bir şehir olarak bahsedilip konu olan olayların 1417 yılına kadar uzandığı için original modern Bulgarca ve Orta Bulgarca’ya çevrilmiş Yunanca metinlerini kullanan rahiplerden biri tarafından yaratılmış olduğu sanılmaktadır⁷⁸.

Kronik Osmanlı karşıtlığı açısından erken Osmanlıların Balkanlara seferlerini izlemekte ve onun derleyecisi büyük ihtimalle aynı manastır kültürünün temsilcisi olmasına rağmen XV. asırda Bulgar rahiplerinin ortamında üstün gelen Osmanlı fethini tanrısal bir ceza olarak algılayan veya Tanrı’nın isteğine dayandırılan eğiliminden tamamen farklı görüşler savunmaktadır. Yazar Osmanlıların askeri başarılarının tanrısal bir kararın sonucu olduğunu düşünmemekte ve Osmanlıların Balkanlara gelmesi suçunu Osmanlı tehlikesini tamamen ihmal etmiş o zamanki

⁷⁴ Paisii Hilendarski, *İstoriya Slavyanobulgarska po Zografska Çernova*, Universitetsko İzdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 1998, s. 153; A. Tuğçe Konaç, " Paisii Hilendarski'nin Slav-Bulgar Tarihi Başlıklı Eseri ve Bu Eserin Bulgar Milli Kimliğin Oluşmasındaki Önemi", *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 61.

⁷⁵ Paisii Hilendarski, a.g.e., s. 229; A. Tuğçe Konaç, a.g.t., s. 97.

⁷⁶ İvan Tütünciev, *Balgarskata Anonimna Hronika ot XV. Vek*, Elpis, Veliko Tırnovo, 1992, s.34,41-42.

⁷⁷ Haumov E., *Anonimnaya Bolgarskaya Hronika i Problemi Balkanskoy Obşestvenno-Politiçeskoy Misli (XIV – XV v.)*, Balkanskie İssledovaniya, Moskova, 1978, s. 243.

⁷⁸ İvan Tütünciev, a.g.e., s. 68.

Bulgar çarı İvan Aleksandır'a ve Sırp yöneticilerine atfetmektedir⁷⁹. Ayrıca anonim yazar Osmanlı karşıtı ittifaklarının başarılı olup Osmanlıların ilerlemesini durdurabildiklerine inanmaktadır. Bu siyasi görüşlere uygun olarak anonim yazar "çar" unvanını sadece Bizans ve Bulgar hükümdarlarına atfetmektedir. Tarihçede bir yan notta ise "çar" unvanına sahip olan Sırp hükümdarı Uroş'a da çar denilmektedir⁸⁰. Bu hususta tek istisna I. Bayezid'i bozguna uğratan Timur için yapılmaktadır. O da yan bir notta "*Tatar çarının adı Temorundu*" şeklinde Timur "çar" olarak belirtilmektedir.

Bu kronikte Osmanlı hükümdarlarının sadece kişisel adlarıyla ve hiçbir unvan olmadan verilmekte olduğu ilgi çekici özelliklerinden biridir. I. Murad'ın ölümünden sonraki olayları anlatan bir pasaj bunun sebebine ışık tutmaktadır "...ve *Baazit babası Amurat çarlığının başına çıktı*⁸¹" babasından sonra Bayezid'in tahta çıktığını yazan bu pasaj anonim yazarın kullandığı ve günümüze kadar ulaşmamış metinlerde Osmanlı devletinin çarlık olarak belirtildiğini göstermektedir. Aynı metinlerde Osman hükümdarları da çarlar olarak belirtilmiş olmalı fakat anonim yazar Osmanlı karşıtı hislerinden dolayı yarattığı derlemede "çar" unvanını katmamakta ve büyük olasılıkla orijinal Türkçe unvanlarını bilmediği için Osmanlı hükümdarlarını sadece kişisel adları ile kaydetmektedir. Anonim Bulgarca Kronik XV. asrın başında Balkanlar'da Hristiyan devletlerinin çökmesi ve Osmanlı egemenliğinin yayılmasına rağmen İstanbul'un fethedilmesine kadar Osmanlıların Balkanlar'dan gönderilmesinin olanaklı olduğunu sanan Bulgar kökenli rahiplerin var olduğunu göstermekte ve Osmanlı hükümdarlarının "çar" unvanlarının reddedilmesine bu düşüncenin sebep olduğunu kanıtlamaktadır.

9. SONUÇ

XIV. ve XV. asır Bulgar yazılı geleneğinde Osmanlı hükümdarlarına verilen "çar" unvanı Osmanlıların Balkanlar'da kurdukları yeni siyasi gerçeklere ve düzene ilişkin çeşitli ve aykırı eğilimlerin ve tutumların sonucu olmaktadır. Söz konusu eğilimler; Hristiyan halk geleneğinde "çar" unvanı önceki döneme ait olan ve halk arasında ün kazanan siyasi ve dini anlayışların devamı olup yeni Osman statüsünün eski idari ve ideolojik kavramları aracılığı ile bilinçsiz algılanması, Osmanlılara katılan kişilerin gene eski ideolojik ve iyi bilinen kimlik biçimlerine dayanarak yeni kimlik mitlerini oluşturması, Osmanlıların XIV. asır Hristiyan aydınlarının tarihsel ve fikir dünyasına entegre edilmesi (Konstantin Kosteneçki) veya tam tersine onların bu dünyadan tamamen dışlanması (Grigoriy Tsamblak), yeni siyasi düzenin tanınması ve aynı zamanda onun etnik ve dinsel çerçevesinin rededilmesi (Ulah-Bulgar yazıcıları), Osmanlı hükümdarlarının "çar" unvanı hakkının rededilmesi ve

⁷⁹ İvan Tütünciev, a.g.e., s.227.

⁸⁰ İvan Tütünciev, a.g.e., s.229.

⁸¹ İvan Tütünciev, a.g.e., s.232.

bu yüzden yeni siyasi düzen ve statünün tanılmaması (Anonim Bulgar tarihçesi), Balkan Hristiyan devletleri ve toplulukların XIV. ve XV. asırlarda uğradıkları kazanın Hristiyan tasavvurlarına uygun olan bir izahatının aranması ve yeni koşullarda Hristiyan kimliğinin korunması şeklinde kısaca özetlenmektedir. Bu eğilime ait olan yazarlar Hristiyanların başına gelen bütün felaketlerin kaynağı olarak algıladığı eski etnik ve siyasi kimlikleri inkâr ettiler ve Osmanlı hükümdarlarına verdikleri “çar” unvanı bu inkarın sebeplerinden biri olarak görülmektedir. Zaten XVIII. asrın ikinci kısmına kadar bu eğilimin etkisi altındaki Bulgar yazıcıları ve yazarları (XVII. asır Pavlikan-Katolik aydınları hariç) Bulgar kimliğini ihmal edip vurguyu Hristiyan kimliğine koymaktadır.

Bu eğilimlerin hepsi Osmanlıların Balkanlar’daki ilk zaferlerinden sonra ortaya çıkmış olduğu düşünülmektedir ancak onların gelişmesinde iki dönüm noktası vardır. Birincisi Bulgar başkenti Tırnova’nın 1393 yılında Osmanlıların eline geçmesidir. Bu tarihten sonra Osmanlı hükümdarlarına “çar” unvanı atfedilen ilk kaynakların ortaya çıktığı görülmektedir. İkinci dönüm noktası ise İstanbul’un fethedilmesidir. 1453 yılından sonra Bulgar yazıcıları ve yazarları Hristiyan çarlığı fikrinden tamamen vazgeçip Osmanlı devletinin gerçekliğini kabul etmektedir.

KAYNAKÇA

Alexandru Elian; Constantin Bălan; Haralambie Chircă; Olimpia Diaconescu, *Inscripțiile Medievale Ale României*, Academiei Republicii Socialiste România, Bükreş, 1965.

Andreev, Yordan, *Vsekidnevieto na Balgarite prez XII- XIV Vek*, Universitetsko İzdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 1992.

Begunov, Yuriy, *Tvorçeskae Nasledie Grigoriya Tsamblaka*, PİK, Veliko Tırново, 2005.

Bernşteyn, Samuil, *Razaskaniya v Oblasti Bolgarskoy İstoriçeskoy Dialektologii*, Tom I, Yazak Valaşskih Gramot XIV—XV vekov, İzdatelstvo AN CCCR, Moskova- Leningrad, 1948.

Boyaciev, Dimitar, *Opera Minora Selecta* “Ezikat na Kasnite Latinski Nadpisi v Bulgariya”, (Çast Parva/Vtora), Universitetsko İzdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 2008.

Cyrrilomethodiana Tekstov Korpus, Vlaho-Balgarski Gramoti, LXXXIX, http://histdict.uni-sofia.bg/textcorpus/show/doc_193 (Erişim Tarihi: 05.10.2019).

Dançev, Georgi, *Dimitar Kantakuzin*, İzdatelstvo Nauka i İzkustvo, Sofya, 1979.

Dançev, Georgi, *Vladislav Gramatik - Knijovnik i Pisatel*, BAN, Sofya, 1969.

Georgieva, Tsvetana, *Otnovo za Bojenışkiyat Nadpis*, Izvestiya na Bılgarskoto İstoriçesko Drujestvo XXV, Sofya, 1967.

Gılıbov, İvan, *Kritika na Edno İzdanie na Vajen Balgarski Srednovekoven Nadpis*, İzbrani Trudove po Ezikoznanie, İzdatelstvo Nauka i İzkustvo, Sofya, 1986. 724-730.

Grigoriy Tsamblak, *Pohvalno Slovo za Evtimiy*, Universitetsko İzdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", Sofya, 1996.

Hilendarski, Paisii, *İstoriya Slavyanobilgarska po Zografska Çernova*, Universitetsko İzdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", Sofya, 1998.

İvanov, Yordan, "Jitiya na İvan Rilski s Uvodni Belejki" *Godişnik na Sofiyskiya Universitet İstoriko-Filologičeski Fakultet*, Kniga XXXII, Sofya, 1936.

İvanov, Yordan, *Starobalgarski Razkazi, Letopisen Razkaz na İkona İsayı ot 1371 g.*, Pridvorna Peçatnitsa, Sofya 1935.

Kılıç, Şahin, "Ottoman Perception in The Byzantine Short Chronicles", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 53, Ankara, 2013, s. 111–138.

Kodov, Hristo, *Opisa na Slavyanskite Rakopisi v Bibliotekata na Balgarskata Akademiya na Naukite*, BAN, Sofya, 1969.

Konaç, A. Tuğçe, "Paisii Hilendarski'nin Slav-Bulgar Tarihi Başlıklı Eseri ve Bu Eserin Bulgar Milli Kimliğin Oluşmasındaki Önemi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Kosteneçki, Konstantin, *Siçineniya*, İzdanieto e Potgotveno ot Anna Mariya Totomanova, ET Slavika, Sofya, 1993.

Köprülü, Orhan F., "Bey" maddesi, *DİA.*, C.6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

Kuev, Kuyo; Petkov, Georgi, *Sabrani Saçineniya na Konstantin Kosteneçki*, BAN, Sofya, 1986.

Lyubomir Stayanoviç, *Stari Srpski Rodoslovi i Letopisi, Zbornik za İstoriyu, Yezik i Knijevnost Srpskog Naroda*, SKA, Karlofça, 1927.

Mateiç, Predrag, *Balgarskiyat Himnospisets Efrem ot XIV. Vek. Delo i Znaçenie*, BAN, Sofya, 1982.

Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma*, I. Cilt, Hazırlayan: Faik Reşit Unat, Mehmet Köymen, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1949.

Mevsim, Hüseyin, "Bulgar Edebiyatı", *Balkanlar El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017.

Mevsim, Hüseyin, "Eski Bulgar Yazarı Konstantin Kosteneçki ve İlk Slav Grameri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2008, s.1-16.

Mevsim, Hüseyin, *Stefan Lazareviç: Yıldırım Bayezid'in Emrinde Bir Sırp Despotu/ Konstantin Kosteneçki*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

Mevsim, Hüseyin, *Bulgar Gözüyle İstanbul*, TTK, Ankara, 2011.

Mevsim, Hüseyin, *Eski Bulgar Edebiyatı ve Bizans Başkenti Konstantinopolis'in Eğitim ve Dinsel Kurumları*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 46, (2) 2006, Ankara, 2008.

Mihail Voynov, İvan Duyçev, Straşimir Lişev, Borislav Primov, *Fontes Latini Historiae Bulgaricae*, Tom III, BAN, Sofya, 1965.

Miletiç, Lyubomir, *Sbornik za Narodni Umotvoreniya Nauka i Knijnina Kniga XXV*, Kam Gramotite ot Braşovksta Sbirka, Darjavna Peçatnitsa, Sofya, 1909.

Naumov E., Anonimnaya Bolgarskaya Hronika i Problemi Balkanskoy Obşestvenno-Politiçeskoy Misli (XIV – XV v.), *Balkanskie İssledovaniya*, Moskova, 1978.

Patriarh Evtimiy, *Saçinenia*, Nauka i İzkustvo, Sofya, 1990.

Petkanova, Donka, *Starobalgarska Literatura IX – XVIII Vek*, Universitetsko İzdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 1997.

Poprujenko, Mihail G., *Sinodik Tsarya Borila*, BAN, Sofya, 1928.

Radçenko, Konstantin F., *Religioznae i Literaturnae Dvijenie v Bolgarii v Epohu Pered Turetskim Zavoevaniem*, Tipografiya Universiteta Sv. Vladimira, Kiev, 1898.

Rusev, Penyu; Gilbov, İvan; Davidov, Angel; Dançev, Georgi, *Pohvalno Slovo za Evtimiy ot Grigoriy Tsamblak*, BAN, Sofya, 1971.

Sprostranov, Evtim, *Opis na Rakopisite v Bibliotekata na Rilskiya Manastir*, Darjavna Peçatnitsa, Sofya, 1902.

Starobalgarski Reçnik, Tom I, Red. Dora İvanova- Mirçeva, İzd. Valentin Trayanov, Sofya, 1999.

Starobalgarski Reçnik, Tom II, Red. Dora İvanova- Mirçeva, İzd. Valentin Trayanov, Sofya, 2009.

Trayçev, Georgi, *Manastirite v Makedoniya*, Makedonska Biblioteka, Sofya, 1933.

Tsamblak, Grigoriy, *Razkaz za Prenasyane na Moştite na Sv. Petka Tarnovska viv Vidin i Belgrad*, Universitetsko İzdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 1996.

Tsonev, Benyu, *Opis na Rakopisite i Staropeçatnite Knigi na Narodnata Biblioteka v Sofia*, Tom I, Darjavna Peçatnitsa, Sofya, 1910.

Tütünciev, İvan; Pavlov, Plamen, *Balgarskata Darjava i Osmanskata Ekspanziya 1369-1422*, Slovo, Veliko Tırnovo, 1992.

Tütünciev, İvan, *Balgarskata Anonimna Hronika ot XV. Vek*, Elpis, Veliko Tırnovo, 1992.

Yoasaf Bdinski, “Pohvalno Slovo za Filoteya”, Pod Red., G. Dançev; H. Donçeva-Panayotova, *Tarnovska Knijovna Şkola Velikotarnovski Universitet*, Tırnova, 1987, s. 181-195.

Yordanov, İvan, *Peçatite na Preslavskite Vladeteli 893-971*, Sv. Georgi Pobedonosets, Sofya, 1993.

